

УДК 35

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-6\(66\)-8](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-6(66)-8)

Тетяна ПРОКОПЕНКО

аспірант кафедри публічного адміністрування, Міжрегіональна Академія управління персоналом,
вул. Фрометівська, 2, Київ, Україна, 03039

ORCID: 0000-0003-2898-1958

Tetyana PROKOPENKO

PhD Student at the Department of Public Administration, Interregional Academy of Personnel Management,
Frometivska str., 2, Kyiv, Ukraine, 03039

ORCID: 0000-0003-2898-1958

ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

CHALLENGES AND OPPORTUNITIES OF THE PUBLIC REGULATION IN THE DEVELOPMENT TOURISM SPHERE IN MODERN UKRAINE

У роботі аналізуються проблеми розвитку ринку надання туристичних послуг в Україні, розглянуто окремі питання розвитку державного регулювання туризму на території Європейського Союзу. Відмічено, що інфраструктурні вимоги до розвитку галузі туризму в ЄС передбачають класифікацію галузевих компаній за певними критеріями, застосовними для готелів, ресторанів та кафе (якість обслуговування, клієнтообіг, «місткість» надання готельних послуг).

Відзначено, що проблемне коло питань щодо державного регулювання розвитку туризму в Україні має не лише гуманітарний інституційно-законодавчий, але й економічний характер. Відновлення туристичної інфраструктури повинне відбуватися за рахунок державних та місцевих бюджетів. У статті проаналізовано основні шляхи подолання негативних тенденцій у сфері державного регулювання розвитку галузі туризму. Розбудова туристичного простору України відповідно вимог та стандартів ЄС та із одночасним викориненням внутрішньої державно-управлінської проблематики потребує розвитку і культивування т. зв. «галузевого туризму». Подібним прикладом є феномен «сільського (зеленого) туризму» як нетрадиційного підвиду рекреації.

Якщо у ЄС нормативне регулювання зеленого туризму здійснюється через раніше згадану Європейську стратегію сталого туризму 2021 р. – EU Strategy for Sustainable Tourism 2021) та корелюючий акт природоохоронної юрисдикції – Зелений пакт для Європи 2019 р. (EU Green Deal 2019), то в Україні немає актуальної нормативно-правової бази регулювання екологічного напрямку туризму. Ключовими напрямками розвитку державного регулювання галузі туризму має стати взаємне доповнення повноважень (компетенцій) ДАРТ та Міністерства інфраструктури України із КМУ та ВРУ, із обов'язком Мініцифри щодо забезпечення прозорості даного процесу (наприклад, шляхом формування Реєстру внутрішньотуристичного співробітництва України).

Ключові слова: публічне управління, туризм, механізми публічного адміністрування, країни ЄС, галузь туризму.

The work analyzes the problems of the development of the market for the provision of tourist services in Ukraine, and considers certain issues of the development of state regulation of tourism in the territory of the European Union. It was noted that the infrastructure requirements for the development of the tourism industry in the EU provide for the classification of industry companies according to certain criteria applicable to hotels, restaurants and cafes (quality of service, customer traffic, "capacity" of providing hotel services).

It was noted that the problematic range of issues regarding the state regulation of tourism development in Ukraine has not only a humanitarian, institutional and legislative nature, but also an economic one. Restoration of tourist infrastructure should be done at the expense of state and local budgets. The article analyzes the main ways of overcoming negative trends in the sphere of state regulation of the development of the tourism industry. The development of the tourist space of Ukraine in accordance with the requirements and standards of the EU and with the simultaneous eradication of internal state-management problems requires the development and cultivation of the so-called "industry tourism". A similar example is the phenomenon of "rural (green) tourism" as a non-traditional subspecies of recreation.

If the regulatory regulation of green tourism in the EU is carried out through the previously mentioned European Strategy for Sustainable Tourism 2021 – EU Strategy for Sustainable Tourism 2021) and the correlating act of environmental protection jurisdiction – the Green Pact for Europe 2019 (EU Green Deal 2019), then in Ukraine there is no current regulatory framework for the regulation of the ecological direction of tourism. The key directions of the development of state regulation of the tourism industry should be the mutual complementation of the powers (competencies) of DART and the Ministry of Infrastructure of Ukraine with the CMU and VRU, with the obligation of the Ministry of Digital to ensure the transparency of this process (for example, by forming the Register of domestic tourism cooperation of Ukraine).

Key words: public administration, tourism, mechanisms of public administration, EU countries, tourism industry.

Постановка проблеми. Системного удосконалення в сучасній Україні потребує сфера державного регулювання туризму як складна і багатоступенева, розрахована на довгострокову перспективу, у контексті викликів надзвичайних обставин. Це призведе не лише до посилення впливу держави на суспільно-економічний розвиток в умовах функціонування сучасного ринку, що здійснюється з метою покращення рівня пристосованості існуючої соціально-економічної системи до змінюваних умов середовища, а цілеспрямовано підвищить довіру споживачів туристичних послуг.

Нормативно-правовий механізм державного управління у сфері туризму включає значне число нормативно-правових актів. Серед основних нормативно-правових документів виділяємо профільні – Закон України «Про туризм» № 324/95-ВР від 15.09.1995 р. (у редакції від 16.10.2020 р.) та Закон України «Про курорти» № 2026-III від 05.10.2000 р. (у редакції від 16.10.2020 р.), а також дотичні акти – Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності» № 222-VIII від 02.03.2015 р. (у редакції від 19.08.2022 р.), Закон України «Про порядок виїзду з України та в'їзду в Україну громадян України» № 3857-XII від 21.01.1994 р. (у редакції від 01.01.2022 р.), ПКМУ Про затвердження Правил перетинання державного кордону громадянами України № 57 від 27. 01. 1995 р., Цивільний кодекс України, Господарський кодекс України та ін.

Досліджуючи проблематику державного регулювання у сфері туризму в Україні, варто відзначити часткову неефективність додаткових механізмів державного регулювання – як-от Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 р., ухвалену Кабінетом Міністрів України 16.03.2017 р. (далі – Стратегія-2026, або Документ) [1]. Стратегією-2026 визначені методологічні, стратегічні та цільові завдання туристичної галузі України – серед яких: активізація розвитку туристичної галузі, стандартизація надання послуг у сфері туризму відповідно вимог ЄС; підвищення конкурентного вітчизняного туристичного середовища на засадах маркетингового підходу; формування передумов інфраструктурно-фінансового забезпечення туристичної галузі України відповідно концепції сталого щорічного фінансування з державного бюджету України тощо.

Однак, на практиці реалізація положень підсегменту «Дорожня карта та напрями реалізації Стратегії» уповільнюється через відсутність реальних державно-управлінських,

економічних та інформаційно-маркетингових важелів впливу на вітчизняну туристичну галузь. Документ визначає законність, прозорість та конституційність пріоритетами реалізації Стратегії-2026, не надаючи предметно-планової концепції впровадження туристичних нововведень (пп.1 п.4 Розділу IV Стратегії-2026). Фактично, на виконання окреслених положень та сегментарних неузгодженостей, відповідно до ПКМУ «Питання утворення деяких центральних органів виконавчої влади» № 995 від 04.12.2019 р. було створено ДАРТ – Державне агентство розвитку туризму, що спрямовує та координує державну туристичну та курортну політики України (відповідно до стандартів ЄС).

Аспекти розвитку вітчизняного туризму розкриваються крізь призму теоретичних та методологічних основ його державного регулювання. Як зазначає О. Мельниченко, держава впливає на туризм-сферу України опосередковано – так, Закон України «Про туризм» № 324/95-ВР від 15.09.1995 р. Враховуючи вищевикладене, державно-управлінським пріоритетом для України варто визначити розбудову внутрішнього туризму. У свою чергу, виїзний туризм – радше соціальний феномен, що надає можливість громадянам України вільно перетинати кордон із туристичною метою. Державне регулювання даної сфери не є імперативним.

Відзначимо, що із введенням на території України воєнного стану Указом Президента № 64/2022 від 24.02.2022 р. положення Закону України «Про порядок виїзду з України та в'їзду в Україну громадян України» № 3857-XII від 21.01.1994 р. (у редакції від 01.01.2022 р.) зазнали суттєвих змін у сфері виїзду за межі державного кордону України з туристичною метою.

Загалом, саме збройна агресія РФ проти України стала причиною гальмування розбудови туризму в Україні. Деякі положення Стратегії – 2026, Закону України «Про туризм» та Закону України «Про курорти» на часі неможливо реалізувати. По-перше, Україна не є безпечною наразі територією для туристів; по-друге, обмеження на кшталт комендантської години, заборони відвідування заповідних, лісових зон та імовірність нанесення ракетних ударів по об'єктах цивільної інфраструктури виступають чинниками туристичної стагнації.

Аналіз останніх досліджень. Питання механізмів впливу вітчизняних профільних та позапрофільних державно-владних та місцево-самоврядних органів на сферу туризму є філософською категорією. Так, Л. Марценюк

пропонує поділяти інструменти впливу на туристичну галузь України на законодавчі, організаційно-економічні, соціально-економічні та інформаційні [2].

Дієвість організаційно-економічних механізмів впливу на туристичну галузь гальмується глобальними безпековими загрозами (спочатку – COVID-19, далі – повномасштабне вторгнення РФ в Україну) – так, застосування методу «цінового стимулювання» іноземного туриста на часі неактуальне, а на внутрішньому ринку може не справити ефекту через суттєву втрату дохідності громадян та стрімку девальвацію національної валюти – гривні [3].

Мета статті – проаналізувати нові виклики та можливості розвитку державного регулювання у сфері туризму в Україні.

Виклад основного матеріалу. Соціально-економічні чинники туристичної політики України на рівні державного управління, за ідеальною моделлю, повинні продукувати попит на туристичні послуги шляхом інфраструктурної, маркетингової та PR-підтримки окремих туристичних точок. Надання туристичних послуг – основа наповнення місцевих бюджетів.

Відповідно положень пп. 10.2.2. ст. 10 Податкового кодексу України № 2755-VI від 02.12.2010 р. (у редакції від 03.09.2022 р.) [4], туристичний збір віднесений до категорії місцевих податків. У свою чергу, відповідно до пп. 268.2.1 ст. 268 Податкового кодексу України, обов'язок щодо сплати туристичного збору покладений на туристів-громадян України та туристів-іноземців без виключення. Аспекти державної інформаційної політики в галузі туризму України передбачають тісну роботу органів влади та ЗМІ щодо просування вітчизняного провайдера туристичних послуг.

ДАРТ (Державне агентство розвитку туризму) спрямовує та координує державну політику у сфері туризму як центральний орган державної влади. В умовах воєнного стану, що діятиме в Україні до перемоги у війні з РФ, стимулювання внутрішнього туризму шляхом проведення маркетингово-рекламних кампаній набуває особливого змісту.

Потрібно зауважити, що своєчасне виконання державно-управлінським апаратом України вищенаведеного «квартету туристичної регуляції» здатне забезпечити належні обсяги інвестиційних надходжень до державного бюджету України. Повертаючись до державно-управлінської проблематики, доцільно зупинитися на стагнаційних аспектах вітчизняної курортної сфери крізь призму Закону України «Про курорти». Норми

даного документа певним чином ускладнює алгоритм визнання територій природного фонду державними та місцевими курортами, а також – потребує значних часових, матеріально-технічних та людсько-ресурсних витрат. При цьому, неотримання рекреаційною територією статусу «курорт» – є підставою нецільового використання ресурсно-природничого потенціалу [5].

Задля нівелювання наведених законодавчих колізій, Верховною Радою України від 02.05.2019 р. був опублікований Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про курорти» № 10269. У пояснювальній записці до Проекту зазначалося, що метою документа є гармонізація вітчизняного туристично-курортного законодавства щодо функціонального статусу «потенційно курортних» територій, а також – інституційне забезпечення (визначення відповідальних органів) щодо курортного планування, проектного землевпорядкування, використання курортного потенціалу рекреаційних територій України [6]. Проект був відкликаний 29.08.2019 р.

Натомість, до профільного Закону України «Про курорти» у редакції від 16.10.2020 р. були внесені зміни до ст. 36 (державний кадастр природних територій курортів України) та ст. 37 (державний кадастр природних лікувальних ресурсів України). Так, ч. 3 ст. 36 та ч. 3 ст. 37 Закону України «Про курорти» геопросторові дані, метадані та сервіси були включені до курортного та лікувального держкадастру України, відповідно [7]. Як бачимо, жодних новацій щодо послаблення статусної бюрократизації курортно-рекреаційних територій України законодавцем не здійснено.

Зауважимо, що проблематика державного регулювання розвитку туризму в Україні має не лише гуманітарний інституційно-законодавчий, але й економічний характер. Діяльність Міністерства інфраструктури України, (якому підпорядковується ДАРТ – Державне агентство розвитку туризму), навіть до введення воєнного стану Указом Президента № 64/2022 від 24.02.2022 та повномасштабної агресії РФ проти України не вирішувало достатньою мірою ефективно питання дефіциту фінансування, бюджетування та асигнування туристичної сфери України. Ідеологічно, відновлення туристичної інфраструктури повинне відбуватися за рахунок державних та місцевих бюджетів. Владно-урядовим апаратом не здійснено спроб інвестиційної координації з фізичними та юридичними особами (інвесторами) задля розвитку в'їзного та виїзного вітчизняного туризмів.

На нашу думку, зазначені колізії туризм-забезпечення варто врахувати у процесі повного відновлення України.

Розглядаючи інституційно-розвиткову проблематику туризму в Україні, до найсуттєвіших чинників її гальмування варто віднести саме несприятливий інвестиційний клімат. Причинами цього є негативний рекреаційно-відпочинковий та оздоровчо-інфраструктурний імідж України. Питання недостатньої клієнтоорієнтованості – додатковий негативний туристично-курортний чинник, що гальмує наповнення бюджетів. Відтак, виникає прецедент невисокої дієвості туризму України як соціально-економічного двигуна суспільного розвитку.

Похідною від зазначеної проблематики для України є нераціональне та неповноцінне використання потенціалу «зеленого туризму». Відзначимо, що ані профільними нормативно-правовими актами, ані «екологічним» Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» № 1264-ХІІ від 25.06.1991 р. (у редакції від 10.07.2022 р.) не окреслено даної дефініції. На офіційному веб-сайті Верховної Ради України можна знайти два Проекти Закону про сільський та сільський зелений туризм – 4299 від 23.10.2003 р. та 5206 від 05.03.2021 р., відповідно. Жодна із версій документу не була схвалена для повноцінного нормативного застосування.

Певні заходи загальнонаціонального характеру можуть мати сенс для розбудови публічної політики у сфері туризму в Україні. На переконання В. Іванової [8], для цього необхідна злагоджена робота органів державної влади, органів місцевого самоврядування та закладів вищої освіти. У даному контексті, доцільно згадати спільний проєкт ДАРТ і Міністерства культури та інформаційної політики України – Концепцію Державної цільової програми «Мандруй Україною» (2021 р.). Її мета – просування національного продукту туристичних послуг серед населення та іноземних туристів. Концепція покликана підвищити статус України як конкурентоспроможної країни на ринку світових туристичних послуг. В умовах військової агресії РФ більшість вищезазначених постулатів складно реалізувати. Обґрунтовано відбулося зміщення державно-управлінських пріоритетів у бік підвищення обороноздатності.

Супутня проблематика державного регулювання у сфері туризму в Україні полягає у неефективній реалізації органами влади профільної регулятивної функції. У спільному дослідженні стану вітчизняного туризм-регулювання, Н. Опанасюк та А. Охріменко відзначили, що ліцензійна діяльність даної

галузі щодо приватних туристичних операторів є колізійною та здійснюється за аналогією права та закону – із використанням положень Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» № 222-VIII від 02.03.2015 р. (у редакції від 19.08.2022 р.) та частково – положень ст. 12 та ст. 14 Господарського кодексу України щодо ліцензування господарської діяльності державою [9].

Окрім вищевикреслених питань, на державно-управлінському рівні, наразі, не здійснено спроб гармонізувати та спростити вітчизняне бюджетно-фінансове, податкове (Бюджетний кодекс України, Податковий кодекс України) та митно-прикордонне законодавство (Закон України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України» № 3857-ХІІ від 21.01.1994 р. – у редакції від 01.01.2022 р.; ПКМУ Про затвердження Правил перетинання державного кордону громадянами України № 57 від 27. 01. 1995 р.) задля бюрократичного спрощення юридико-економічного механізму державного туристичного контролю та нагляду (контролююча функція).

У свою чергу, функція держави передбачає захист прав та інтересів учасників галузевих туристичних відносин, кореспондує демократично-правовим, соціальним та людиноцентристським принципам держави Україна, означеним у ст. 1, ст. 3 та ст. 6 Основного закону – Конституції України.

Положення Закону України «Про туризм» та Закону України «Про курорти» не враховують туристичні агенції (далі – ТА) та туристичних операторів (далі – ТО) як повноцінних суб'єктів в'їзних та виїзних туристичних поїздок. Так, обов'язки туристичних операторів встановлені ст. 5, ст. 15 та ст. 20 Закону України «Про туризм», а їх права опосередковано визначені лише у ст. 24 Закону, де законодавець за нормативною аналогією відносить ТО до суб'єктів туристичної діяльності. Профільного нормативного акту, що регулював би діяльність ТА та ТО, в Україні немає.

Крім того, додаткових державно-управлінських допрацювань потребує аспект захисту українських туристів під час здійснення виїзного туризму. Відповідно до ст. 14 Закону України «Про туризм», держава вживає необхідних заходів задля реалізації прав та інтересів мандрівників-громадян України закордоном. Дане положення кореспондує ст. 13 Закону (безпека в галузі туризму), проте, за своїм змістом воно є декларативним, адже не визначає алгоритму практичної реалізації даної норми органами галузевої юрисдикції (Міністерство інфраструктури України, Державне агентство розвитку туризму). Одним із

державно-управлінських пріоритетів України є процес євроінтеграції та євроатлантична політика.

Відповідно до п. 4 ч. 2 ст. 101 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС від 21.03.2014 р. (далі – Документ), для цілей Угоди туризм-послуги вважаються бізнес-підвидом економічної діяльності. Основні критерії туризм-кооперації викладено у Главі 16 Угоди (ст. 399 – ст. 402). Згідно положень ст. 399 Угоди, співробітництво у галузі туризму для України та ЄС передбачає підвищення двосторонньої конкурентоспроможності у сфері надання туристичних послуг та економіко-соціальне, валютно-фінансове, бюджетне стимулювання. Статтями 400 – 401 Угоди визначені ключові напрями туристичної поєднаності України та ЄС, серед яких: інформаційний, стратегічний та маркетинговий обмін даними. Стаття 402 Угоди передбачає безперервний політико-економічний діалог між Україною та ЄС у туристичній галузі.

Виконання Україною деяких положень Угоди про асоціацію викликає певні питання. Внутрішньодержавне впровадження туризм-розвиткової євроінтеграційної стратегії, зокрема, сповільнюється недосконалістю Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» № 280/97-ВР від 21.05.1997 р. (у редакції від 03.08.2022 р.) – п. 13 ч. 1 ст. 44 Закону визначено лише формальну компетенцію місцевих державних адміністрацій щодо забезпечення розвитку туризму згідно положень законодавства України; колізійністю Закону України «Про охорону культурної спадщини» № 1805-III від 08.06.2000 р. (у редакції від 31.05.2022 р.) – ст. 25 Закону окреслює власне факт (опцію) використання об'єктів культурної спадщини без алгорит-

мів їх охорони державними профільними органами на кшталт ДАРТ або Міністерства інфраструктури України; неоднозначними концептами Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» № 1264-XII від 25.06.1991 р. (у редакції від 10.07.2022 р.) – ст. 63 Закону окреслює виключно статус рекреаційних зон як зон відпочинку без деталізації забезпечення їх охорони та інфраструктурної розбудови.

Висновки та перспективи подальших досліджень. З 01.06.2017 р. в Україні набули чинності три національні стандарти: ДСТУ ISO 17679:2017, ДСТУ ISO 17049:2017 та ДСТУ ISO 23599:2017, створені відповідно до нормативів ЄС. Юридичними відповідниками окресленим вітчизняним рамковим положенням у ЄС є ISO 17679:2016 (визначає концепти надання туристичних, зокрема – wellness-послуг); стандарт ISO 17049:2013 (щодо впровадження вимог до інформування про надання туристичних послуг, інформаційних джерел, використання шрифту Брайля тощо) та стандарт ISO 23599:2012 (деталізує умови надання туристичних послуг людям із обмеженими зоровими можливостями), відповідно.

Повноцінній реалізації державно-соціального діалогу та державно-приватного партнерства як чинників розвитку сучасної туристичної сфери України певною мірою заважає те, що ДАРТ та Міністерство інфраструктури України не наділені належним обсягом повноважень для розвитку галузі туризму за маркетинговою стратегією. Варто відзначити серед проблем певну слабкість аналітичних розробок у сфері індустрії туризму та відсутність послідовності щодо впровадження інфраструктурних нововведень.

Література:

1. Розпорядження КМУ № 168-р від 16.03.2017 р. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. *Відомості Верховної Ради*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80#Text>
2. Марценюк Н. Проблеми та перспективи розвитку туризму в Україні. *Економічний вісник*. 2015. № 3. С. 77–78.
3. Барвінок Н. Вплив глобальних безпекових факторів на розвиток міжнародного туризму в Україні. *Veda a perspektivy*. 2022. № 4(11). С. 140.
4. Податковий кодекс України № 2755-VI від 02.12.2010 р. (у редакції від 03.09.2022 р.). *Відомості Верховної Ради*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
5. Кульчицький С. Туристично-рекреаційна галузь в Україні : стан, проблеми, оцінка перспектив. *Україна: події, факти, коментарі*. Київ, 2019. № 18. С. 64–65.
6. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про курорти» № 10269 від 02.05.2019 р. Офіційний веб-сайт *Ліга Закон*. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/GH7X900A>
7. Закон України «Про курорти» № 2026-III від 05.10.2000 р. (у редакції від 16.10.2020 р.) *Відомості Верховної Ради*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2026-14#Text>
8. Іванова В. Розвиток туризму як територіальний аспект розвитку економіки : інформаційна підтримка. *Проблеми та перспективи розвитку туризму в Україні та світі* : II Міжнародна науково-практична конференція, Луцьк, Світязь, 2017. С. 84–86.

9. Опанасюк, Н., Охріменко, О. Державне регулювання туризму в Україні : правові форми, засоби та моделі. *Перспективи розвитку туризму в Україні та світі: управління, технології, моделі*, 2018.
10. Семенець-Орлова, І. Стратегічне управління як системний засіб управління освітніми змінами. *Теорія та практика державного управління*, 2015, 3: 52–60.
11. Mykytyuk, P., Semenets-Orlova, I., Blishchuk, K., Skoryk, H., Pidlisna, T., & Trebyk, L. (2021). Outsourcing as a tool of strategic planning in public administration. *Studies of Applied Economics*, 39(3).

References:

1. Rozporiadzhennia KМУ № 168-r vid 16.03.2017 r. Pro skhvalennia Stratehii rozvytku turyzmu ta kurortiv na period do 2026 roku // Vidomosti Verkhovnoi Rady. Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80#Text>
2. Martseniuk, N. (2015). Problemy ta perspektyvy rozvytku turyzmu v Ukraini. *Ekonomichnyi visnyk*. № 3. S. 77–78.
3. Barvinok, N. (2022). Vplyv hlobalnykh bezpekovykh faktoriv na rozvytok mizhnarodnoho turyzmu v Ukraini. *Veda a perspektivy*. № 4(11). S. 140.
4. Podatkovyi kodeks Ukrainy № 2755-VI vid 02.12.2010 r. (u redaktsii vid 03.09.2022 r.). *Vidomosti Verkhovnoi Rady*. Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
5. Kulchytskyi, S. (2019). Turystychno-rekreatsiina haluz v Ukraini : stan, problemy, otsinka perspektyv. *Ukraina: podii, fakty, komentari*. Kyiv. № 18. S. 64–65.
6. Poiasniuvalna zapyska do proiektu Zakonu Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro kurorty» № 10269 vid 02.05.2019 r. Ofitsiinyi veb-sait *Liha Zakon*. Rezhym dostupu : <https://ips.ligazakon.net/document/GH7X900A>
7. Zakon Ukrainy «Pro kurorty» № 2026-III vid 05.10.2000 r. (u redaktsii vid 16.10.2020 r.). *Vidomosti Verkhovnoi Rady*. Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2026-14#Text>
8. Ivanova, V. (2017). Rozvytok turyzmu yak terytorialnyi aspekt rozvytku ekonomiky : informatsiina pidtrymka. *Problemy ta perspektyvy rozvytku turyzmu v Ukraini ta sviti : II Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia*, Lutsk, Svitiaz. S. 84–86.
9. Opanasiuk, N., Okhrimenko, O. Derzhavne rehuliuвання туризму в Україні : правові форми, засоби та моделі. *Перспективи розвитку туризму в Україні та світі: управління, технології, моделі*. 2018.
10. Semenets-Orlova, I. (2015). Stratehichne upravlinnia yak systemnyi zasib upravlinnia osvithnimy zminamy. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*, 2015, 3: 52–60.
11. Mykytyuk, P., Semenets-Orlova, I., Blishchuk, K., Skoryk, H., Pidlisna, T., & Trebyk, L. (2021). Outsourcing as a tool of strategic planning in public administration. *Studies of Applied Economics*, 39(3).